

Kornelije Tomljenović, Ulica u Tetuanu, 1929.
Kornelije Tomljenović, A Street in Tetuan, 1929.

Oto Švajcer

Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu
(vanjski suradnik)

Pregledni rad – Review
predan 26. 9. 1991.

Osječko slikarstvo između dva rata (1918-1940)

Sažetak

Za razliku od likovne stagnacije na početku ovog stoljeća, međuratno razdoblje (1918-1940) u Osijeku u znaku je žive likovne aktivnosti. Osijek, tada važno ekonomsko središte, privukao je ubrzo znatan broj mladih slikara koji razvijaju zapaženu slikarsku djelatnost. Ovu sažetu kronologiju osječkog slikarstva između dva rata autor upotpunjuje prikazima njegovih glavnih protagonista, slikara i grafičara. Kao središnju ličnost osječkog kruga izdvaja slikara Vladimira Filakovca (1892-1972), a potom se nižu: Petar Orlić (1893-1965), Rudolf Marčić (1882-1960), Josip Leović (1885-1963), Kornelije Tomljenović (1900-1930), Slavko Tomerlin (1897-1981), Gvido Jeny (1875-1952), Elza Rechnitz (1876-1946), te drugi manje poznati slikari. Zaključuje da je, unatoč djelomičnoj ovisnosti o Zagrebu, Osijek tog doba posjedovao određenu likovnu samostalnost. Po dosegnutoj kvaliteti nekoliko slikara može se svrstati ravnopravno u sam vrh tadašnjega hrvatskog slikarstva (Becić, Filakovac), dok se ostali kreću na razini općeg prosjeka ili solidnog akademskoga standarda.

Početak ovog stoljeća u znaku je likovne stagnacije u Osijeku. To je konstatacija koja se nažalost, ne može mimoći. Ta se stagnacija vuče još iz zadnjeg desetljeća prošlog stoljeća i nastavlja do završetka prvoga svjetskog rata. Zlatno doba osječkog slikarstva oko sredine minulog stoljeća, s imenima Franje Pfalza, Huga Hötzendorfa i Adolfa Waldingera, davna je prošlost. Iz tog perioda u novo stoljeće prelazi jedino Waldinger, ali samo po imenu, jer je tada bio slikarski već neaktivan i zaboravljen. Uostalom, on umire već 1904, dakle na samom osvit ovog stoljeća.

U razdoblju 1900-1918. likovna zbivanja u Osijeku sasvim su skromnog opsega. Mislimo pritom u prvom redu na slikarske izložbe i na sam stvaralački likovni potencijal. Registrirati možemo svega desetak važnijih izložaba, pretežno zagrebačkih umjetnika. Tek je izložba koju je organizirao Klub hrvatskih književnika u Osijeku 1910/11. imala po svojim izlagačima donekle slavonski karakter, jer su ovi velikim dijelom bili iz slavonske regije.

Sve te izložbe, premda su na njima sudjelovala i vrlo istaknuta imena našega slikarstva, bile su povremene i prerijetke da bi mogle više aktivizirati likovni život Osijeka i dati mu snažnije impulse. A nisu to mogle zbog već spomenutoga nedovoljnoga stvaralačkog potencijala grada. Ako izuzmemo kratkotrajni boravak Vladimira Becića u Osijeku (1910-1913), u predratnom razdoblju djeluju u gradu svega tri akademska slikara: Dragan Melkus, Iso Jung i Elza Rechnitz. Dimitrije Marković, nekad vrlo spretan animator umjetničkih zbivanja i više od tri desetljeća Waldingerov suvremenik, inače profesor crtanja i sam aktivni slikar, napustio je Osijek 1910, no nije za sobom ostavio vidljiviji slikarski trag. Rudolf Valić, sa suprugom Ludvigom, kiparicom, boravi u Osijeku svega dvije godine (1910-1912), a Gvido Jeny rijetko je izlagao, iako se intenzivno bavio slikanjem, jer je javno djelovao ponajprije kao ugledni likovni kritičar.

S takvim siromašnim fondom slikara, k tome iz raznih izvorišta školovanja (Beč, Budimpešta, München), likovni život Osijeka nije mogao poprimiti šire razmjere niti se snažnije razviti. Becić je za svojega boravka u gradu stvorio nekoliko sjajnih djela (*Motivi iz osječkih Klasija*), no ostao je manje-više ograničen na uži krug poznavatelja, a njegova namjera da otvori privatnu slikarsku školu nije ostvarena zbog naglog odlaska iz Osijeka, premda bi se ona sigurno pozitivno odrazila na likovnu situaciju u Osijeku. Tako je, nažalost, Becić za Osijek samo tangenta, a mogao je postati žarištem slikarstva u gradu.

Oskudnom likovnom stanju u Osijeku pridonijele su i ratne godine, kad su održane svega četiri izložbe, od toga dvije u karitativne svrhe. Izložena djela potjecala su uglavnom iz privatnih zbirki osječkih građana, iako je na njima sudjelovalo i nekoliko zagrebačkih umjetnika.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranjem nove jugoslavenske državne tvorevine naglo je oživjela osječka likovna scena. Još se nije pravo ni stišalo stanje raspadanja stare Monarhije, a već se u prosincu 1918. pojavljuje u Osijeku samostalnom izložbom crnogorski slikar Milo Milunović, prikazujući motive sa Skadarskog jezera, iz Crne Gore i Cetinja, pa i jedan motiv iz Osijeka.

Nastaje sada živo izložbeno razdoblje. Već 1919. u svoju likovnu bilancu bilježi za Osijek šest samostalnih izložaba (Tomerlin, Petrović-Tiješić, Filakovac, Šupuk, Rechnitz, Leović), a broj izložaba i osječkih slikara i onih iz drugih gradova, neprekidno raste. Samo u razdoblju 1920-1930. priređeno je 78 izložaba, što čini prosjek od oko 7 izložaba godišnje, koji daleko premašuje dosadašnje stanje.

Vladimir Filakovac, *Siesta*, 1927. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek (foto: Krešimir Tadić)
 Vladimir Filakovac, *Siesta*, 1927. Art Gallery, Osijek (photo: Krešimir Tadić)

Razne okolnosti pojačale su značenje Osijeka ne samo kao ekonomsko-kulturne metropole Slavonije nego Osijek postaje i njeno likovno središte, a to je dovelo do toga da se razmjerno kratko vrijeme našao u gradu znatan broj mladih slikara, koji su razvili zapaženu slikarsku djelatnost.

Na njihovu je čelu *Vladimir Filakovac* (1892-1972), koji za vrijeme svojeg djelovanja u Osijeku postaje središnja ličnost na likovnom planu. S kraćim prekidima (Beč, 1921-1923) živio je i djelovao u Osijeku od 1919. do 1930, stvorivši u tom razdoblju nekoliko svojih vrhunskih djela, od kojih spominjemo osobito *Mrtvu šljuku* (1924), *Staru Dravu zimi* (1924) i *Veliku siestu* (1924) te *Ležeći akt* (1928). Na njima možemo pratiti Filakovčev razvoj od tonskog slikarstva s dominacijom tamne boje do njegova pomaka prema snažnom gestualnom slikarstvu s kolorističkim tendencijama, koje se pojavljuju već pri kraju osječkog perioda (*Ležeći akt*).

Filakovac se slikarski školovao na budimpeštanskoj umjetničkoj akademiji, na kojoj se tradicionalno njegovalo solidno slikarstvo. Peštanski se akademizam oslanjao na naslijeđe velikih mađarskih slikara, prije svega na Munkaczyja, koji je boraveći u Parizu prihvatio elemente francuskog slikarstva, ostajući pritom ipak uglavnom na temeljima tonskog slikarstva. U takvom slikarskom okružju i Filakovac je prihvatio slikanje tamnog tona, onog finog suzvučja što ga stvara komunikacija crne, sive i bijele boje u raspletu svojega valerskog bogatstva, uz dodatak ponekog skupocjenoga kolorističkog elementa u škrtoj, no tim upečatljivijoj primjeni. Boravak u Beču nije s obzirom na to mnogo promijenio njegovu tamnu skalu; čak ju je mjestimično i pojačao (*Ulaz u kapucinsku*

grobnicu, 1921). Noseći u sebi još ugodaj peštanskog i bečkog života ulica, kavana i barova, Filakovac je u Osijeku slikao ženske aktove gotovo na akademski način (*Akt*, 1924; *Akt s leda*, 1929), da bi se u njemu istodobno očitovale i druga strana njegove naravi, snažna vitalnost, priklonjenost prirodi napose životinjskom svijetu. U Osijeku nastaju djela koja su još nadahnuta odajama žena i ženskih aktova sputanih erotikom i nastaju opet djela s izrazitim naglaskom tog vitalizma, koji se očituje u slikama životinja, divljači. I pejzaži tog razdoblja odrazi su tog njegova snažnog temperamenta.

Mogli bismo se ovdje zaustaviti na brojnim djelima njegova osječkog razdoblja, ali treba ipak posebno naglasiti slike *Stara Drava zimi* (1924) i slike na temu »siesta«, od kojih postoji nekoliko replika. *Stara Drava zimi* slikana je pretežno s prevladavajućim naglaskom ljubičasto-smeđih boja. To je zimski pejzaž u poslijepodnevnim satima, kad se zarana spušta sutonsko rumenilo na zemlju i na snijegom pokrivene površine te ih omotava finim velom izmaglice. Pikturalnost i izveba na visokoj zanatskoj razini čini sliku istaknutom u Filakovčevu opusu.

Još zapaženija i karakterističnija slika njegova osječkog razdoblja jest *Siesta*, motiv ležeće žene na otomanu. Prvu varijantu na tu temu, tj. *Malu siestu*, radi 1924. i izlaže u Đakovu, a iste godine radi *Veliku siestu*, koju 1925. izlaže u Rijeci i koja mu donosi veliku popularnost. Iako akademske koncepcije, briljantne je izvedbe u izvanrednoj harmoniji zagasitih boja prigušene sobne rasvjete. Za nju je Gamulin zapisao: »Bez obzira na efektnu crninu čarape, moćna ali pritajena senzualnost čitavog ženskog lika, pruženog na ležaju, djeluje

Vladimir Filakovac, Portret Petra Dobrovića, 1935. Moderna galerija, Zagreb (foto: Krešimir Tadić)
 Vladimir Filakovac, Portrait of Petar Dobrović, 1935. Modern Gallery, Zagreb (photo: Krešimir Tadić)

neodoljivo upravo dosljednošću izvanredne materijalizacije i mekoće modelacije svih predmeta» (G. Gamulin, *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*, Zagreb, 1987). Godine 1927. izveo je Filakovac repliku te slike, koja se sad nalazi u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku.

Svakako trebamo navesti još i sliku *Na strvini* (1924) te sliku *Mrtva šljuka* (1924), od kojih prva pokazuje Filakovčev odnos prema životinjskom svijetu, prema neizbježnoj borbi za biološki opstanak u nemilosrdnoj surovosti svoje zbilje, gdje se na uginulu srnu sručila crna ptičurina nalazeći na njoj plijen i hranu za svoju mladunčad. Nanos boja i silovita razrada, zatim izražen kontrast tamnih i svijetlih partija obilježja su te slike. *Mrtva šljuka* na nivou je kvalitetno visokog akademizma.

Osječko razdoblje Vladimira Filakovca jasno je profiliralo njegovu umjetničku ličnost: na jednoj strani fino, senzibilno tonsko slikarstvo i cizeliranje bojene materije, a na drugoj strani narav koja se očituje u gestualnosti i silovitosti razrade kromatske supstancije. Filakovac je svijetleći fenomen, koji, nažalost, u osječkom slikarstvu nije imao onaj odjek kakav bi imao u razvijenijoj likovnoj sredini.

Drugi istaknuti slikar tog razdoblja u Osijeku, *Petar Orlić* (1893-1965), završio je svoje slikarsko školovanje u Zagrebu na Umjetničkoj akademiji. Ono nosi u sebi elemente zagrebačkoga secesijskog tinjanja, zračenje ličnosti Bele Čikoša Sesije. Rođen u Krapju na Savi, Orlić dolazi 1917. u Osijek kao profesor crtanja te se odmah uključuje u javni umjetnički život. Već 1920. sudjeluje na skupnoj izložbi osječkih umjetnika. Njegov nastup bio je impresivan, jer je sam izložio 42 ekspozata, čime je pobudio zanimanje javnosti i ujedno se afirmirao

kod likovne kritike. Od ostalih izlagača izdvajala ga je tematska preokupacija i izrazita zagasita skala smeđih boja. Čitav ciklus slika obuhvaćao je kompozicije na klasične i biblijske teme, među kojima su se istaknule slike: *Leda*, *Satir i nimfa*, *Suzana*, *Diana i nimfa Kalista*. Godine 1924. priređuje zajedničku izložbu s Gustavom Antolkovićem i Rudolfom Turkovićem, na kojoj, uz ostalo, i opet izlaže slike na biblijske i mitološke teme. Bio je to ciklus slika malog formata, među njima i slike: *Bijeg u Egipat*, *Hagar i Ismael*, *Sv. Juraj*, *Sv. Jeronim*, *Judita s glavom Holoferna*. To je ujedno i posljednje Orlićevo javno nastupanje u Osijeku, jer već 1925. preseljava u Zagreb.

Orlićev nastup, a osobito njegova preokupacija biblijskom i mitološkom tematikom, ukazali su na njegovo subjektivno prebivanje u svijetu vizija, na njegovu snažnu i uzbudljivu imaginaciju. Nadalje, ukazali su na senzibilnu, meditativnu i ponešto introvertiranu narav, sklonu razmišljanju, a u slikarskom pogledu na zanatsku perfekciju. Slikao je te male biblijske i klasične scene tonski, s prevagom zlaćane boje. Slikanje »malih, smeđezlatnih, tonskih skala smišljene kompozicije sa sitnim figurama u velikim prostranstvima, izvedenih jakim pastoznim namazima naglašenog slobodnog rukopisa poput nekih abrevijatura duhovnog naboja autora«. (Izložba Petra Orlića u Zagrebu 1987, katalog s predgovorom Josipa Stošića) sasvim ga je stavilo izvan okvira dnevne tematike osječkih slikara, što mu je donijelo priznanje i izvan Osijeka, pa i kod zagrebačke kritike (Rac, Kršnjavi, Lunaček).

Filakovac i Orlić bili su prolaznici u Osijeku, a kao trećeg istaknutijeg prolaznika, doduše u nešto kasnijem razdoblju,

Josip Leović, Motiv iz Osijeka
Josip Leović, Motif from Osijek

Elza Rechnitz, Motiv iz osječke tvrđave
Elza Rechnitz, Motif from the Osijek Tvrđa

spomenimo odmah i Milana Tolića (1899-), inače rođenog Splićanina. Bohemske naravi kakve je bio, nagnale su ga prilike, nakon mnogo lutanja, i u Osijek, gdje je stigao 1934. i ostao u njemu sve do 1942, radeći kao samostalan umjetnik. U borbi za egzistenciju mnogo je portretirao, a slikao je i brojne figuralne kompozicije i pejzaže te mrtve prirode. Taj južnjak, s nagnućima prema kolorističkoj egzaltaciji jednog Ignjata Joba, nije izbjegao niti utjecaju tamnoga zemljastog kolorita Kokoschkine rane ekspresionističke faze, što je očevidno na nekim Tolićevim portretima. Portreti Luje Pleina i V. Brložnika radeni su u tom duhu. Na njima pojačava vidljivu pojavnost prikazanih likova, približivši se granici između objektivne opservacije i subjektivnog izraza. Ovo posljednje otkrilo je u njemu rođenog karikaturistu, pa je odista velik dio svojeg rada, osobito crtačkog, posvetio karikaturi.

Za kratkog boravka u Osijeku veliku je popularnost uživao Slovenac *Rudolf Marčić* (1882-1960), vojnik po zanimanju (major), ali slikarski školovan na Praškoj akademiji i kod Bukovca, pa je kasnije i napustio svoje vojničko zvanje te se posve posvetio slikarstvu. Čitljiv realizam njegovih slika, solidna akademska tehnika i napokon dopadljive boje učinili su ih veoma obljubljenim kod građanstva. Imao je širok tematski repertoar, no pretežito se priklonio krajojliku. Napose su majstorski izvedene njegove marine (*Dubrovnik, Lokrum, Pile, Lovrinac*). I poneki osječki motivi ušli su u sastav njegova opusa (*Kiš Darda*). Napustio je Osijek 1921.

Napustimo ove osječke prolaznike i obratimo se sada slikarima rođenim u tom gradu ili onima koji su u njemu živjeli i umrli. Tu nam valja u prvom redu promotriti djelovanje Josipa Leovića, Elze Rechnitz i Kornelija Tomljenovića, troje slikara s različitom slikarskom naobrazbom.

Josip Leović (1885-1963) boravi najprije kao klesar u Beču, zatim studira slikarstvo u Zagrebu na Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt (1911-1915), da bi potom specijalizirao grafiku kod Crnčića i poslije u Beču. Elza Rechnitz (1876-1946) uči na Budimpeštanskoj akademiji kod prof. Fenyesa, slijedi kraći studij u Münchenu i Parizu kod Simona Luciena te višekratni boravak u slikarskoj koloniji u Zsolnoku

u Mađarskoj. Konačno Kornelije Tomljenović (1900-1930) uči najprije u Beču kod prof. Fröhlicha, no kasnije prelazi u München na Akademiju likovnih umjetnosti, gdje diplomira 1928. Već iz tih izvorišnih središta njihove slikarske izobrazbe možemo nazrijeti i njihovu glavnu likovnu orijentaciju.

Središnja figura tog kruga i razdoblja jest *Josip Leović*, koji baš tih godina stvara svoja najbolja djela. Kipar i slikar istodobno, u okviru ovog razmatranja on je za nas pretežno slikar, koji više godina daje ton osječkom slikarstvu. Počeo je izlagati 1917. i od tada gotovo redovito sudjeluje na svim likovnim priredbama u gradu. U svojoj ranijoj fazi s velikom ljubavlju i jakim emocionalnim naglaskom slika osječki pejzaž, motive s rijeke Drave i baranjskih ritova, na kojima prevladava ponešto tmurna atmosfera jesenjih i maglenih dana, kao odraz vlastitih tmurnih raspoloženja. Zato ga Iljko Gorenčević i opisuje ovako: »Gospodin Leović je mirni, melankolični promatrač dravskog pejzaža kod Osijeka.« No istodobno je u njemu gorjela potreba za izražavanjem snažnog, dinamičnog pa i monumentalnog. Na mrtvim prirodama s cvijećem i voćem razvio je bujnu paletu žarkih boja, često vrlo intenzivne kromatike. Zanimali su ga i rasvjetni efekti, što se posebno ogleda na slici *Glavni trg u Osijeku noću* (oko 1920) na kojoj se osjećaju obje te sklonosti. Na aktovima se izmjenjuju meke obline ženskih tjelesa sa skulptorskom muskulaturom muških likova. Nagingjao je razmišljanju, a zanimalo su ga i teme iz prošlosti. Velike kompozicije iz egipatske i starohrvatske prošlosti imaju podosta dekorativno obilježje i radeni su pretežno u prigušenom koloritu.

Elza Rechnitz, jedina žena u tom krugu starijih osječkih slikara, rodnom je iz Wrocława u Poljskoj, no udajom dolazi 1897. u Osijek i ostaje tu, s prekidima za drugoga svjetskog rata, do svoje smrti. Sudjelovala je na skupnim i samostalnim izložbama u Osijeku, Zagrebu i inozemstvu. Njezin tematski dijapazon dosta je širok. U figuralnim kompozicijama očituje sentiment i sklonost socijalnom naglasku, potiskujući likovni kvalitet u drugi plan. Svoje najbolje slike ostvarila je u pejzažu i mrtvim prirodama, u motivima cvijeća. Krizanteme, tulipani, makovi, suncokreti česti su sadržaji njezinih slika. Na njima

Josip Leović. Rukavac stare Drave zimi. Galerija likovnih umjetnosti Osijek
Josip Leović, Small Channel of the Old Drava in Winter. Art Gallery, Osijek

katkad zablješte žarke boje. Osječki motivi nose nerijetko poetički, pa i idilični ugođaj.

Zaustavimo se nešto poduže na slikaru *Korneliju Tomljenoviću* (1900-1930). Ovaj Münchencovac po školovanju dobio je prve slikarske poduke zapravo u Osijeku kod Slavka Tomerlina. Prvobitno određen za učitelja, ipak se posvetio slikarstvu, studirajući kraće vrijeme u Beču, kasnije u Münchenu, kako smo već naprijed vidjeli. Premda slabog zdravlja, bio je neumorni putnik. Obišao je Njemačku, Italiju, dvaput kraće vrijeme boravio u Parizu (1926, 1927), putovao po Španjolskoj (Toledo, Segovia, Zaragoza, Sevilja, Granada, Kordoba) i po Španjolskom Maroku (Tetuan, Ceuta). Upravo se spremao na put u Portugal, kad ga je iznenada zatekla smrt.

Tomljenovićev kratkotrajni hod po slikarskoj stazi prilično je krivudav. Pretežno, još za Münchenskog školovanja, pokazuje naklonjenost prema ekspresionizmu. Nije to bio samo utjecaj Münchena i tamošnjih likovnih strujanja, nego su tu prisutni i utjecaji zagrebačkih mladih modernista (M. Uzelac, M. Trepše). Duhovno obzorje njegova modernizma, posebno onog usmjerenoga k ekspresionizmu, očituje se na nekoliko crteža ugljenom iz 1923 (*Revolta, Tvornice, Golgota*), a također i na platnima iz tih godina. Tamne boje, silovite plohe, zakovitlani oblici, masivna tvornička zdanja i dimnjaci (*Rad, Plinara*) formalna su obilježja tih slika, na kojima se mladi Tomljenović obraća unutarnjem životu, napušta čulno percipiranu stvarnost i predaje se slikanju vizija, punih mračnosti i dramatike. Dalj-

nji studij na Akademiji poveo ga je putem realizma, a ogledao se i u kubizmu, svakako pod utjecajem Pariza, no više eksperimentalno nego kao opredjeljenje ili problemska preokupacija. Slikao je portrete, pejzaže i mrtve prirode. Na brojnim slikama dominira tonska skala tamnih boja (*Glumac*), na mrtvim prirodama uočljivi su realistički naglasci (*Mrtva priroda sa zecom i divljom patkom*, 1927), na pejzažima, prije svega na onim iz Španjolske i Maroka, plamsaju žarke boje. Primjer njegovih izražajnih i kolorističkih mogućnosti pruža slika *Ulica u Tetuanu*, iz 1929, svakako jedno od njegovih ponajboljih djela. Bio je i vrstan kopist, ponajviše starih majstora (Rembrandt: *Učenjak Silvije*, Goya: *Portret kraljice Luize*, Andrea del Sarto: *Sveta obitelj*).

Rana smrt spriječila ga je da izgradi i zaokruži svoje djelo. Ono što je u njegovu opusu ostalo, gotovo da su još počeci, tek traženja za daljnji smiren i zreo rad. Imao je sve uvjete za to: zanatsku spremu, energiju i zanos. Gamulin će napisati: »U onom značajnom osječkom desetljeću poslije prvog svjetskog rata bio je Kornelije Tomljenović jedna od najdinamičnijih ličnosti...« Izučavanju opusa ovog slikara u novije vrijeme mnogo je pažnje posvetio Vlastimir Kusik. Priredio mu je izložbu u Gospiću 1988. i napisao studijski tekst u časopisu »Revija« (Osijek, 1988, br. 9, str. 732-737), zauzimajući se za daljnju monografsku obradu tog slikara, kako bi bio ispravno smješten u hrvatskom slikarstvu, na marginama kojega je u anonimnosti tavorio sve do njegove retrospektivne izložbe u

Kornelije Tomljenović, Mlada žena, 1927. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek
Kornelije Tomljenović, *Young Woman*, 1927. Art Gallery, Osijek

Osijeku 1970 (Galerija likovnih umjetnosti), kojom prilikom je izdan i katalog s predgovorom potpisanoga. Tomljenović je zastupljen i na izložbama »Ekspressionizam i hrvatsko slikarstvo« te »Kubizam i hrvatsko slikarstvo«, održane u Zagrebu 1980. i 1981. u organizaciji Vladimira Malekovića. Grgo Gamulin uvrstio ga je u svoju knjigu *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*, posvetivši mu posebno poglavlje.

I *Slavko Tomerlin* (1897-1981) spada u red zapaženijih osječkih slikara, premda u svjetlu kritike različito obasjan. Studirao je na Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu (1908-1912) te u Pragu kod Vlaho Bukovca. Vrativši se sa studija otvorio je u Osijeku privatnu slikarsku školu 1919. Motivi iz seljačkog života s jakim folklornim obilježjem, seljaci pri radu i odmoru, na polju, u baštama, svojim šarolikim bojama stekli su veliku obiljubljenost u javnosti. Slike kao *Ovčar u zoru*, *Češljanje*, *Jabuke*, *Svadba na selu* i druge svojim su sadržajem i kolorizmom mogle privući pozornost ljudi kojima su takvi sadržaji bili bliski. Kako rekosmo, kritika ga nije jednako ocijenila, a mnogi kritičari osporili su vrijednost njegova slikarstva. Iako je za sobom ostavio opsežan opus, dosad, nažalost, nije temeljito i monografski obrađen. Sigurno je da bi selekcija njegovih kvalitetnih radova, nekoliko njegovih pejzaža napose, utvrdila pravu vrijednost ovoga marljivog slikara, koja bi mu zajamčila zasluženo mjesto u našem slikarstvu.

Još nekoliko riječi o već uvodno spomenutom *Gvidu Jenyju* (1875-1952). Po zanimanju bio je prosvjetni radnik, jer je u

Slavko Tomerlin, Seljak i seljakinja u snijegu. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek
Slavko Tomerlin, *A Peasant and a Peasant-woman in the Snow*. Art Gallery, Osijek

Beču studirao matematiku i opisno mjerstvo, te je kao profesor i djelovao. Osijek napušta 1929. i prelazi u Zagreb, potom u Opatiju, gdje ostaje do svoje smrti. Javno je djelovao ponajviše kao likovni kritičar, s velikim ugledom i autoritetom. No njegov »alter ego« bilo je slikarstvo. U mladosti htio je studirati na nekoj poznatijoj slikarskoj akademiji, ali zbog raznih okolnosti nije to mogao ostvariti. Ipak, početnu poduku u slikanju primio je još za srednjoškolskog školovanja u Osijeku od prof. Dimitrija Markovića. Premda je zapravo samouk, veoma je intenzivno slikao, dosegnuvši razinu znatno iznad običnog amaterstva. Portret i pejzaž bili su mu glavna preokupacija. U Osijeku slika nekoliko svojih najboljih portreta (*Portret Dragice Tirich*, *Portret triju sestara Tirich*). Domet u pejzažu dosegnuo je na slici *Osječka zimska luka u snijegu* (1909) te na slici *Osijek-Klasije* (1920). Prva je slika posve realistička i veoma detaljno izvedena, druga ima tragove impresionističke tehnike kratkih poteza s primjetnim pomakom prema pointilizmu. Izlagao je veoma malo. Bio je vrlo obrazovan, suosnivač časopisa »Mladost« u Beču 1898. Retrospektiva u Osijeku bila je 1974.

Jednako tako malo izlagao je u Osijeku *Artur Schiffer* (1875-1942?), inače rođeni Osječanin. Studirao je slikarstvo u Beču, Münchenu i Parizu. Za vrijeme boravka u Osijeku radi mrtve prirode i portrete, a putovao je i našom jadranskom obalom prikazujući tamošnji pejzaž i vedute (*Pogled na Dubrovnik*). Pod dojmom Pariza slikao je na postimpresionistički način, sa svježom skalom sonornih boja.

I Osječanin *Rene Stengl* (1880-1925), student Bečke akademije, malo je izlagao u svojem rodnom gradu. Na slikama mu je vidljiv trag bečkog secesionizma. Bio je melankolične naravi te je unio takvu notu i u svoje pejzaže. Završio je život samoubojstvom zbog neizlječive bolesti.

Izidor Jung (1872-1961) slikar je šarenog realizma zagrebačke škole, sklon pripovjedačkom žanru, a uzimao je motive iz narodnog života, napose tipove seljaka (*Ličanin*, *Dalmatinac*, *Seljanka iz Gorana*). U njegov opus ulaze također brojni pejzaži, portreti, mrtve prirode (*Cvijeće*, često kombinirano u

Guido Jeny, Osječka zimska luka u snijegu. Galerija likovnih umjetnosti Osijek
Guido Jeny, The Osijek Winter Port in the Snow. Art Gallery, Osijek

bojama narodnih trobojki). Polazio je Obrtnu školu u Zagrebu (1891-1894), zatim godinu dana Kunstgewerbeschule u Beču te godinu dana deskriptivnu geometriju na Sveučilištu u Zagrebu.

S više strogosti i discipline u izvedbi radio je *Rudolf Turković* (1889-1971). Stekao je temeljito znanje u crtanju i akvareliranju na Visokoj školi za naobrazbu profesora risanja u Budimu, pa se uglavnom i bavio tim disciplinama. Pejzaž i mrtva priroda glavno su polje njegova rada. Staložen promatrač prirode bilježio je njenu objektivnu pojavnost, dajući svojim slikama lirsku intonaciju.

Njemu možemo pridružiti i *Gustava Antolkovića* (1883-1964), čije slike posjeduju manje osjećajnog ugodaja, te na njima ostaje strogo u granicama objektivne stvarnosti. Crteži perom (mahom kolorirani) i pasteli uredno su izvedeni.

Grafičari i akvarelisti su *Jovan Gojković* (1898-1957) i *Ivan Roch* (1896-1972). Obojica velik dio svojeg rada posvećuju Osijeku, pri čemu je Gojković bio posebno zaljubljen u stari dio Osijeka i njegove spomeničke objekte. Crtao ih je velikom pomnjom, realistički i krajnje disciplinirano u svim detaljima,

dajući im ipak u cjelini određeni reminiscentni ton, blagu nostalgичnost, često i idilično obilježje. Izdao je nekoliko grafičkih mapa. Roch se mnogo bavio primijenjenom grafikom. Izradio je čitavu seriju malih ekslibrisa u linorezu. Iako obojica uglavnom samouci, dosegli su zavidnu zanatsku vještinu. Gojković je bio vrstan crtač, te ga na neki način možemo smatrati dalekim nasljedovateljem Huga Hötzendorfa.

Uz Rechnitzovu jedina slikarica tog osječkoga razdoblja bila je *Hella Reymann* (1897-1970). Studirala je kod Tomerlina, kasnije u Beču i Münchenu. Zaokupljali su je uglavnom pejzaži (Dalmacija, Trst, Venecija, Dubrovnik te napose Osijek) i portreti. Mnogo je radila dječje portrete, ponajviše u tehnici pastela, unoseći ljupku naivnost u te male dječje glavice.

U tom osječkome krugu nezaobilazna je ličnost i *Josip Zorman* (1902-1963). Diplomirao je na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu 1925, kraće boravio u Parizu, gdje je izlagao u Jesenjem salonu (Izložba nezavisnih) te se potom smjestio u Osijeku i ostao u njemu do 1937, kad prelazi u Zagreb. Kao pročelnik Društva za unapređenje umjetnosti razvio je u Osijeku veliku djelatnost, organizirao izložbe, predavanja. Tu su nastale nje-

Jovan Gojković, Osijek – Tvrda, tihi kutić
Jovan Gojković, Osijek – Tvrda, Quiet Little Corner

gove slike: *Lada na Dravi*, *Sijačica*, *Zimska luka* te freska u kapucinskoj crkvi. Njegov osječki opus nije velik. Specijalizirao se za fresko-slikanje kod prof. J. Kljakovića, ali je imao malo prilika da se okuša u toj tehnici. Umro je ostavljen u žalosnim prilikama.

U sklopu ovog pregleda ne smijemo mimoići niti *Đorda Petrovića* (1898) koji uči u Beču kod prof. Fröhlicha, a potom na tamošnjoj Kunstgewerbschule. Po povratku sa studija radi u Hrvatskome narodnom kazalištu u Osijeku kao scenograf. Suvremeno orijentiran priklanjao se osobito ekspresionizmu. Izlagao je 1924. svoje kolaže, svakako novost za tadašnju osječku javnost, koja je s dosta skepticizma primila taj novitet u likovnom izražavanju. Na skupnoj izložbi 1926. u Osijeku izlagao je više ulja (*Sebastijan*, *Blagovijest*, *Obraćanje Pavlovo*, *Jozua*) i ponovno kolaže. Naginjao je vizionarnim temama (ulja) s jakom patetičnom osnovom, s dominacijom blijedo žutih boja. Posjedovao je izrazitu darovitost za karikaturu i na tom području, uz V. Filakovca i M. Tolića, zauzima jedno od vodećih mjesta ne samo u osječkom slikarstvu nego i šire.

Spomenuti valja još i *Milana Vakanjca* (1894), školskog druga Kornelija Tomljenovića na Münchenskoj akademiji. Moderno je orijentiran. Na skupnoj izložbi 1929. u Osijeku izlaže neko-

Josip Zorman, Zimska luka. Galerija likovnih umjetnosti Osijek
Josip Zorman, Winter Port. Art Gallery, Osijek

liko ulja, među njima i *Apoteozu Gauguina*, čijim je djelima bio očaran. Kasnije napušta Osijek.

Na zajedničkim osječkim izložbama sudjeluje i nekoliko slikara-samouka, od kojih treba zabilježiti *Ivana Muzsnaya* (1910-1985), *Mata Popovića* (1895) i *Kamila Krvarića*.

Ovaj pregled sadržava samo slikare koji su javno djelovali u Osijeku između dva velika rata. U pregledu predstavljena je njihova djelatnost i njihov slikarski profil, kako se on očitovao u tom razdoblju. Njihov raniji ili kasniji razvoj izvan tog razdoblja nije ovdje obuhvaćen. Osim kod nekih slikara (Tomljenović), to su samo faze njihova likovnog razvoja, onako kako se tada očitovao.

U zaključku se može konstatirati da je Osijek u to vrijeme bio na neki način ovisan ali je ipak posjedovao određenu likovnu samostalnost. Zagrebački je utjecaj nesumnjiv, i onaj »šarene zagrebačke škole« i oba Proljetna salona, no isto tako i utjecaji Beča, Budimpešte, Münchena, pa i refleksi udaljenog Pariza, nisu ostali bez traga. Što se tiče razine kvalitete može se slobodno reći da je nekoliko imena ravno općem prosjeku hrvatskog slikarstva, a neka spadaju u sam vrh (Becić, Filakovac), dok su ostali na razini solidnog zanatskog umijeća.

Literatura

- Ljubo Babić**, *Umjetnost kod Hrvata*, Zagreb, 1943.
- Grgo Gamulin**, *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*, Zagreb, 1987.
- Isti, *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*, Zagreb, 1988.
- Ijko Gorenčević (Dr. Lav Grün)**, članci o likovnoj umjetnosti objavljeni u listovima Die Drau, Osijek i Jug, Osijek od 1917. do 1921.
- Zvonimir Kulundžić**, *Iso Jung – slikar Slavonije*, Zbornik Muzeja Đakovštine, Đakovo, 1982.
- Likovna umjetnost u Osijeku 1900-1940*, Osijek 1986/87. Suradnici: Viktor Ambruš, Jelica Ambruš, Vesna Burić, Ida Horvat.
- Vladimir Maleković**, *Ekspressionizam i hrvatsko slikarstvo*, Zagreb, 1980.
- Isti, *Kubizam i hrvatsko slikarstvo*, Zagreb, 1980.
- Matko Pečić**, *Slikari i kipari Slavonija – Srijem*, Osijek, 1969.
- Isti, *Vladimir Filakovac*, Osijek, 1972/73.
- Oto Švajcer**, *Vladimir Filakovac – osječko razdoblje*, Revija, Osijek, br. 1/1973.
- Isti, *Likovni život Osijeka 1920-1930*, Osječki zbornik, br. XIII/1971.
- Isti, *Likovna kronika Osijeka od 1850-1969*, Osijek, 1991.
- Isti, *Slavonski slikari novijeg doba u stalnom postavu Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku*, Revija, Osijek, br. 2/1981.
- Katalozi izložaba u Osijeku:
- Jovan Gojković, Retrospektivna izložba, Osijek 1978, predgovor: Branka Balen.
- Gvido Jeny, Retrospektivna izložba 1974, predgovor: Stanislav Marijanović i Oto Švajcer.
- Josip Leović, Izložba 1971, predgovor: Branka Balen.
- Petar Orlić, Izložba u Zagrebu 1987, predgovor: Josip Stošić.
- Elza Rechnitz, Retrospektivna izložba 1969, predgovor: Stjepan Brlošić.
- Kornelije Tomljenović, Retrospektivna izložba 1970, predgovor: Oto Švajcer.
- Rudolf Valić, Izložba 1980, predgovor: Branka Balen.
- Josip Zorman, Izložba 1985, predgovor: Jelica Ambruš.

Summary

Oto Švajcer

The Osijek Painting between the Two Wars (1918-1940)

Unlike the artistic stagnation which present at the beginning of this century, the period between the two wars (1918-1940) in Osijek was marked by vivacious artistic activity. Osijek, which was at the time an important economic center, soon attracted a significant number of young painters who developed an outstanding painting activity. The author completed this concise chronology of the Osijek painting between the two wars with representations of its protagonists, painters and graphic artists. He singled out the painter Vladimir Filakovac (1892-1972) as a central figure of the Osijek circle, followed by: Petar Orlić (1893-1965), Rudolf Marčić (1882-1960), Josip Leović (1885-1963), Kornelije Tomljenović (1900-1930), Slavko Tomerlin (1897-1981), Gvido Jeny (1875-1952), and other less known painters. He concludes that, despite the fact that it was partly dependent on Zagreb, Osijek of that period was in a certain way artistically independent. By the achieved quality, a number of painters can be included among the top artists of Croatian painting of that period (Becić, Filakovac), while others range from the average or outstanding academic standard.